

Teleki Mihály és Tisza Kálmán.

Régi igazság, hogy a történelem gyakran ismétli magát. Ezt az igazságot azonban eklatansabbul nem bizonyítja be egy analogia sem, mint Teleki Mihály és Tisza Kálmán analogiája.

Erdély önállóságát Teleki Mihály temette el.

Magyarországnak 1867-ben kivivott alkotmányossága pedig Tisza Kálmán uralkodása alatt oda jutott, hogy nem kell azt féltенünk többé az absolutismustól.

Nem kell féltенünk többé, mert soha az absolutismusnak sikerültebb és tetszetősebb formája nem volt, mint a Tisza Kálmán jelenlegi alkotmányossága.

Mert hol van most az az absolutismus, melylyel szemben a nemzet akarata oly semmiség volna, mint a mily semmiség a nemzet akarata Tisza Kálmán alkotmányos akaratával szemben?

Hol van az az absolutismus, mely képes lenne a nemzetet oly mértékben kényszeríteni arra, hogy lemondjon jogairól, mint a hogy Tisza Kálmán alkotmányos uralkodása alatt ezekről lemond a nemzet — önként?

Hol van az az absolutismus, mely képes lenne ugyanorránál fogva hurczolni a nemzetet, mint az alkotmányos Tisza Kálmán?

Hol van az az absolutismus ,mely oly büntetlenül jutalmazná meg a nemzetámitást, a nyílt hazugságot, és politikai szemérmertlenséget mint Tisza Kálmán alkotmányossága?

*

Nincs sehol!

Absolutismust már láttunk, mely a birkát orosz-lánná ingerelte.

De absolutismust, mely az orosz-lánból birkát csináljon, csak azóta ismerünk, mióta kormányon ül Tisza Kálmán.

Mióta Tisza Kálmán uralkodik, azóta el van döntve, hogy Magyarországon nem a parlament többsége csinálja a kormányt: hanem a kormány csinálja a parlamenti többséget.

Kell-e ennél sikerültebb absolutismus?

S lehet-e tetszetősebb formája az absolutismusnak, mint az, melyhez ezenfelül a nemzet még ragaszkodik is, sőt fél, hogy — elveszti!

Oh! bölcs és büszke magyar!

*

Tehát Erdély önállóságát Teleki Mihály temette el.

Teleki Mihály pedig — anyai ágról — Tisza Kálmánnak egyik őse volt.

Ezért mondtuk, hogy: soha végzetesebben nem olvadt össze két vér, mint a Teleki és Tisza vér.

Tekintsünk vissza a multba. Nézzük végig Teleki Mihály politikai életét, vonjuk le abból Teleki Mihály státus-férfini egyéniségét, és megdöbbenve fogjuk tapasztalni, hogy Erdély sirásójának élete és politikai egyénisége teljesen azonos a Tisza Kálmánéval. Megdöbbenve fogjuk érezni, hogy Teleki Mihály életében egy profécziát hagyott ránk a mult, — egy profé-

czlát, mely eddig Tisza Kálmánban teljesedett. Jaj nekünk, ha továbbra is teljesedni fog!

*

Teleki Mihály sátus-férfiúi egyéniségének történeti jellemzésére álljanak itt a következő sorok:

»Teleki ügyes-ravasz diplomata. Politikai eszméit, céljait s eszközeit oly változatossággal képes a fenforgó körülményekhez alkalmazni, annyira nem daczol, nem száll szembe soha a tények szigorával, mely egy vagy más tervét előlé, habozás nélkül s oly furfanggal lép alkura minden pillanatban a változott s legyőzhetlen viszonyokkal, hogy majdnem a jellemtelenségig opportunusnak, az ingatagságig eszélyes s a következetlenségig ildomos állambölcsnek mondható. S ebben a férfiban roppant tettszomj, izmos akarat-és cselekvési erő lakik; lázasan duzzad bordái közt a végrehajtási erély, valahányszor becses egyéni célok érvényesítése jön szóba. Ilyenkor aztán nem mereng azon, mi szabad, mi nem; lelkiismereti kételyek közt nem vajúdik a módok fölött; nem válogatja tépelődve az eszközöket, hanem rögtön ahöz nyúl, a melyik bizton célra vezet, bármily **erkölcstelen, jogtalan és erőszakos**; lenne bár az ravasz eselszövény, szószegés, fondor árulás vagy maga a bakó.

Teleki jellemének alapvonásai egyszersmind kútfői oltahatatlan tettszomjának, az óriás nagyravágy, vetélytársat nem tűrő uralmi inger s hiú hatásvadászat. Ő erőnek erejével Bethlen akart lenni, nem fejedelem ugyan, de Bethlen az államférfi és hadvezér, első ember széles e hazában, kinek fölénye s hatalma előtt hódolattal hajoljon meg, kinek ragyogó neve-, dicsőségétől homályba boruljon mindenki. Soha nem tűr ellenvéleményt, zsarnok erélylyel nyom agyon minden

legkisebb ellenakaratot; mert ez mindenhatósági fénykörén, melyet féltöbben őriz, mint sárkány az aranyalmát, csorbát üthet vala. Babér politikai vagy harcztéren nem terem, hogy Teleki abból csak egy szállvelet is fájó irigység nélkül engedne át más homlokára. A törvényhozás és végrehajtó hatalom összes működését, olykor a birói hatalmat is önmagába öleli; nem sokalja saját személyiségéhez fűzni Erdély sorsát, jövőjét. S e korlátlan dicsszomj; e határtalan becsvágy annyira uralg Teleki egész lényén, valóján, hogy politikai elvei s állami működése is folyton ezen subjectiv alapból indulnak ki. Alig van államférfi, kinél a személyes hajlamok, egyéni vágyak döntőbb befolyást gyakoroltak volna az általa véghez vitt köztettekre, mint Telekinél.*)

*

Nos, a ki végigolvassa Teleki Mihály történeti jellemzését, ki az, a ki abban föl nem ismeri Tisza Kálmánt?

Van-e ahoz képest »változatosság«, melylyel Tisza Kálmán »eszméit, céljait és eszközeit« (az idők és módok szerint) a felforgó körülményekhez alkalmazni tudta?

Daczolt-e valaha Tisza Kálmán a tények szigorával? Helyt állván olyan eszmékért, melyekért helyt állani áldozatba kerül vala?

Fölhozzátok a kiegyezést? Fölhozzátok, hogy e kérdésben annyira daczolt a tények szigorával s any-

*) Az idéző jelek közé tett sorok »A magyar nemzet politikája« című nagybecsű s ép oly jeles, mint eddig kevésbé értett történet-politikai műből vannak kivéve. Az említett becses könyv, mely ép oly merészen, mint igaz alapokon, módosítja történeti multunknak egész eddigi politikai felfogását, 1873-ban jelent anonyme, R á t h M ó r kiadásában. Szerzője: K u n B é l a.

nyira helyt állott »elveiért« (homéri kaczaj!) hogy szinte egészen feláldozta »népszerűségét.«

Hát ez az ellenvetés nem igaz!

Mert Tisza Kálmán a kiegyezés kérdésében (amint ez ki fog sülni később), »oly furfanggal lépett alkura minden pillanatban a változott viszonyokkal, hogy a jellemtelenségig opportunusnak, az ingatagságig esélyesnek és a következetlenségig ildomos állambölcsnek mondható.«

*

És nem lakik-e Tisza Kálmánban »roppant tett-szomj, izmos akarat és cselekvési erő; nem duzzad-e bordái közt lázasan a végrehajtási erély, valahányszor becses egyéni czélok érvényesítése jön szóba?»

Mereng-e ilyenkor Tisza Kálmán azon, »hogy mi szabad, mi nem? vajudik-e lelkiismereti kételyek közt a módok felett? válogatja-e tépelődve az eszközöket? s nem rögtön ahoz nyul-e, a melyik bizton célra vezet, bármily erkölcstelen, jogtalan és erőszakos? legyen az bár ravasz cselszövény, szószegés, fondor árulás vagy maga a bakó? (Egyelőre csak Csernátony.)

És Tisza Kálmán jellemének alapvonásai nem-é »az óriás nagyravágy, vetélytársat nem tűrő uralmi inger, és hiu hatásvadászat?»

Nem akart ő erőnek erejével először Kossuth Lajos, másodsor Deák Ferencz és jelenleg szellemi Robespierre lenni, vagyis első ember a hazában, kinek fölénye és hatalma előtt hódolattal hajoljon meg mindenki?

Túr-e Tisza Kálmán ellenvéleményt? nem nyom-e agyon zsarnok erélylyel minden legkisebb ellenakaratot?

Nem öleli-e egymagába a törvényhozási és végrehajtó hatalom összes működését?

Sokalja-e saját személyéhez fűzni Magyarország sorsát, jövőjét?

Nem! — Tisza Kálmán izról izre Teleki Mihály.

*

De ha már a jellem, az egyéniség ily frappans hasonlatosságot mutat föl e két államférfi közt, s már így is egyike a történelem legritkább tüneményeinek: mennyivel megdöbbentőbb az analogia, ha e két, szivben lélekben egyforma embernek politikai tetteit tekintjük.

Mikor Teleki Mihály feltűnik Erdély közéletében, és körültekint, egy férfit talál, a ki már lefoglalta előtte a tért, Bánffy Dénest.

Bánffy Dénes a békepárt vezére. Vezére annak a politikának, mely Erdély consolidációját óhajtja. Consolidációját, a nélkül, hogy állami önállóságát elvesztené. Politikája a német szövetség.

Tisza Kálmán, mikor az első lépést teszi nagyra-vágyásának céljai felé, szintén talál a közpályán egy pártot, melynek neve a békepárt. Mely Magyarország consolidációját óhajtja, a nélkül, hogy állami önállóságát elvesztené. Politikája: kibékülni Austriával. E párt a D e á k - p á r t.

»A bécsi udvar jóval többre nézi Telekinél Bánffy Dénest, az előkelő követnek nagyobb jelentőséget tulajdonít, mint az egyszerű ügynöknek, Teleki Mihálynak. Fájt titkon, de annál sorvasztóbban fájt e hátrány Teleki féktelen becsvágyának; minden pillantása, melyet föllebbvalóra vet, irigyen öli-marja nagyratörő szivét; az erdélyi hadak főkapitányának, Bánffy Dénesnek legtávolibb czélzata, egy véletlen ötlete a kővári kapitány kisebbségére, lázas sebet üt kedélyén. Ilyen ember

minden kis nyilást, rést mohón felhasznál, hogy előre törhessen s mihamarabb mindenek-fölött-valónak mondhassa magát, sőt azon sivár jelszó is rokon hurra talál keblében: »egymás hulláján gázol a halandó magas czélok felé.«*)

Mondanunk sem kell talán, hogy a bécsi udvar a balközépnél is jóval többre nézte a Deák-pártot, s nagyobb jelentőséget tulajdonított az ország intelligentiájának, mint a geszti aristocrata politikai pajtásainak.

Fájt titkon, de annál sorvasztóbban fájt e hátrány Tisza féktelen becsvágyának; minden pillantása, melyet fölebbvalóira vetett, irigyen ölte, marta nagyratörő szívét. Minden kis rést mohón felhasznált, hogy előre törhessen s mihamarabb mindenek-fölött-valónak mondhassa magát. Politikájának vezéreszméje lön azon sivár jelszó: »egymás hulláján gázol a halandó magasb czélok felé.«

*

Teleki Mihály, mikor látta, hogy a németszövetségi pártban nem versenyezhet Bánffy Dénessel: annak ellenzéke lett.

Igy lett a közjogi ellenzék vezére Tisza Kálmán.

»Teleki, mig hatalmas ellenfelét megbuktatni nem sikerülend, politikája győzelméről nem is álmodhatik. Tehát meg kell buktatnia Bánffyt. De hogyan, miként? — Tisztes uton, becsületes fegyverekkel lehetetlen; mert hiszen a közvélemény s a kormánytanács a Bánffy békepolitikáját támogatják. — Eh! lelkiismeret ide, becsület oda! Titkos ármány, fondor cselszövény orgyilkáival ejtsük hát el őt. Mivel pedig csupán erkölcsileg tenni el láb alól, például a kormánytól eltávolítani csak félmunka lenne, sőt nehezebb is, mint egyszerüen megölni; s mivel az örökre megnémított államférfi érveivel, dialectikája- s

*) A Magyar Nemzet politikája. 324. lapján.

hatalmával sohsem árthat többé; aztán oly nyugalmas az a biztos tudat, hogy a halott boszut sem állhat soha a gaz eselszövön: »jőjön tehet a zord bakó, s Bánffy uram ő kegyelmének kutya egye a vérét!« És úgy lőn. Teleki álnokul, ördögi módon tör ellenfelére. Az az államférfi, ki később maga fogja Leopold uralma alá terelni Erdélyt: ez az ember nem átalja most szemtelenül honáru-lással vádolni a bárót Leopoldhoz szítása s a bécsi udvarral föntartott jó, de szeplőtelen viszonya miatt. — Hazaárulás! Ez volt az iszonyu közvád, vagyis a hazug politikai rágalom, melyben az ármány sarkát megveté. Bármily igaztalan legyen is az: buta tömeg és gaz bíró előtt többnyire nagyon tetszős, kapós indok a halálos ítéletre. Majd Bánffy egyéni hibáiból, fenhéjázó büszkesége- s tilos szerelméből fonja tovább gyilkos hálóját a eselszövő. Kik Bánffyban, az állandó hadak fővezérében, egyszersmind kolozs megyei főispán- és somlyai kapitányban az eszes, hatalmas, de büszke államférfit, a dúsgazdag főurat s a nöhódító lovagot irigyen gyűlölék, — ezeket az urakat, daczára, hogy jobbadán ők is békepártiak s a Teleki tüzes actióját határozottan rosszallják, összecsküvésre bírja saját pártvezérök, Bánffy ellen. A bárgyú fejedelem előtt pedig mint alattomos trónvágyót, mint vészes párttűtőt tünteti fel őt. — Bánffynak hóhér keze alatt kellett elbuknia pokoli erőszak által.*)

*

Tisza Kálmán mig hatalmas ellenfelét, a Deák-pártot megbuktatni nem sikerül vala, politikájának győzelméről nem is álmodhatott. Tehát meg kell buktatnia a Deák-pártot. De hogyan, miként? Tisztes uton, becsületes fegyverekkel lehetetlen, mert hisz a közvélemény e párt politikáját támogatja. Eh! lelkiismeret

*) »Magyar Nemzet politikája« 330 lapján.

ide, politikai becsület oda! Titkos ármány, fondor esel-szövény orgyilkával ejtsük el őt! És úgy lőn. Tisza Kálmán álnokul, ördögi módon tört ellenfelére. Bevádolta, hogy föladta az ország jogait, melynek titkos értelme az volt, hogy elárulta a hazát! És a Deák-pártnak politikai hóhérok keze alatt kellett szétporlania pokoli erőszak által!

És mit tett Teleki Mihály, mikor meggyilkoltatta Bánffy Dénest?

Még be sem itta véré a föld, már fölcsapott a német szövetségi politikához. Ugyanahhoz, melyért Bánffy Dénest hazatérésével vádolta ő.

Fölcsapott, és annyira ment benne, hogy Erdélyt eladta Austriának.

Megnyitotta Erdélyt Leopold hadainak, melyek benyomultak oda, s aztán mikor nyilvánvaló lett, hogy Leopold el akarja törölni Erdély fejedelmi székét, »az erdélyi ügy végrehajtásával« Caraffát, a hirhedt »eperjesi mérszárost,« a kihez képest Haynau philantrop volt, küldte ki a bécsi udvar, a ki végre is hajtotta az erdélyi ügyet. És Erdély megszűnt önálló fejedelemség lenni.

Teleki Mihály pedig birodalmi gróf lett!

*

És mit tett Tisza Kálmán, mikor megsemmisítette a Deák-pártot?

»Még a czipője sem szakadt el, melylyel Deák testét kísérte ki!« — És már néhány hó múlva leérkezett a leonini stipulációkkal!

»Oh! gonosz hamarság!«

S az az ember, a ki nem fogadta el a közös kormányt, delegációkat, s jog feladás vádját sujtotta azokra, a kik elfogadták: vám és kereskedelmi szerződést köt

Austriával autonom vámtarifa alapján tiz esztendőre!

Még csak Caraffa hiányzik. És a grófi czim.

*

Ime Teleki Mihály és Tisza Kálmán.

Kimutattuk e két államférfi azonosságát egyéniségükben és tetteikben: de az összehasonlítás még ezzel nem ért véget.

Hátra van a megkülönböztetés.

Ha mindenben egyformák ők, egyben nem lesznek egyformák soha.

Abban, hogy Teleki Mihály hazája ellenére csak a némettel szövetkezett.

Tisza Kálmán a muszkával is.

*

És ha a »Magyar nemzet politikáját« nem idéztük volna már előbb, s nem abból meritettük volna Teleki Mihály államférfiúi egyéniségének Maculay-szerű jellemzését: idéznünk kellene most, nem csupán azért, mivel Tisza Kálmán a muszkaszövetségbe belement, hanem mint egyik szomorú magyarázatát annak, hogy — megtehette.

Mert hogy Tisza Kálmán, gróf Andrássy Gyulával együtt belevitette a nemzetet a muszkaszövetségbe, annak lehetősége némi összeköttetésben áll azzal, hogy Magyarországon fentidézett e könyvnek politikai fejtegetéseit nem méltányolták kellő érdeme szerint.

»A magyar nemzet politikájának« szerzője, — kinek művét megjelenése elején politikai kicsinylői röpiratnak nevezték, — már 1873-ban látta azt a végzetes külpolitikát, mely Andrássy kezében muszkaszövetségben végződött el, s a legmélyebb történeti és politikai fejtegetésekkel mutatja ki Törökország lé-

tezésének szükségét nemcsak a mi érdekünkben, hanem Európa egyensúlyának érdekében.

»Ha a porta nem volna, csinálni kellene,« — ebből indul ki: s bebizonyítja, hogy valamint a porta egészen a karloviczi békéig a német császárok ellen állt fenn: ezentul Oroszország ellen kell fennállnia!

Mennyire igazolják e felfogást a következmények! Különösen az, hogy Törökországot a német császár és az orosz czár együtt teszik semmivé.

Szegény Austria-Magyarország pedig segített nekik

*

A magyar állam nemzetközi physiologiáját »A magyar nemzet politikája« élénken tárja elénk: codificálja nemzetünk élettörvényeit s azon nagy politikai feladatokat, melyeket Kelet- és Nyugot. Európa közt elfoglalt végzetes helyzetünkben minden áron; vérünk ontásával, »az özvegyek és árvák« búzönével is meg kell oldanunk, ha élni akarunk. — »A magyar nemzet politikája,« midőn a multat tárja elénk, megtanít bennünket arra, miként kellett volna biztosítani a már-már eljátszott jelent s miként lehet és kell megmentenünk a kockáztatott jövőt utódaink számára a panrussismus ellenében.

A bécsi udvar a 17-ik század utófelében nagyszabásban ugyanazon politikát tűzte maga elé keleten, melyet ma Andrássy gr. törpe utánzatban Bosznia annexiójával követne, ha merne és lehetne. E két politika, mint a nap és árnyéka közt óriás különbségek forognak fenn, például, hogy a sok közül egyet említsünk, a bécsi udvar 1688-ban diadalmasan leverte az Osman hatalmat, ön maga tette ezt s ön maga szövetségesei nélkül akarta győzelmi díjul magához ragadni a Balkánfélsziget uralmát.

Mi történik ma? A muszka hatalmasan leveri a törököt önmaga s kegyelmi díjul Andrássy grófnak a »Stiller Commandit«-nak talán odaajándékozza Boszniát.

S Andrássy gróf e politikát komolyan elnevezi Savoyai Eugen-féle politikának! Tréfának is nagyon roszt és elkeserítő.

A »Magyar nemzet politikája« című könyvszerzője — hat évvel ezelőtt — abécsi udvarnak 1688-ban követett keleti hódító politikájáról tanúságul 1878-ra következőket írta:

»Valóban fenkölt eszme, nemes emberiségi czél, mindamellett hatalom-gyarapító politika; kiemelni a barbarismus sorvasztó rabigájából a keresztyénséget s a szabadság és civilisatio fejlesztő iskolájába terelni; kiterjeszteni koronánk uralmát messze délen s hajdani fényére emelni azt, nem csupán legitim területi igényeink érvényesítése-, hanem újabb hódítmányok által is; a hanyatló német császárságért keleten kárpótolni teljesen a Habsburgok hatalmát. Csábító eszme.

Engedjük meg, hogy a délszláv tartományok s Havasalföld meghódítása sikerült volna: vajjon a magyar állam fejlődésére s jövőjére üdvös hatást gyakorlandott-e e látszólag fényes előny? — Bizonyynal nem.

Az aldunai tartományoknak Szent-István birodalmához kapcsolása azonban, tekintettel a délszlávok s oláhoknak már ekkor éledező függetlenségi vágyaira s nemzetiségi féltékenységére, mindjárt kezdetben makacs surlódásokat, viharos összeütközéseket idézett volna elő. Fűzzük bármily lazára köztük s Magyarország közt a politikai köteléket: azon belül semmi esetre se kerülhetjük valaki az emésztő belviszályokat, melyek az elemek összezülléséig minden vegyegyesülésnek, úgy a phisikai mint az államéletben, természetes következményei,

s annál élesbek, minél csekélyebb az egyesülő elemek vegyrokonsága. — És ha minden valószínűség daczára, merő vakszerencséből, talán jó csillagzatunk bűvös befolyásával akkor keresztülláboljuk is az aldunai hódítmányokkal karöltve járó bajokat: vajjon tizenkilencedik századunk nemzetiségi mozgalmi nem temetnének-e hullámaik közé egy oly magyaroszlák birodalmat, melyben a jelenleg élő s az össznépeségnek 53.₆ százalékát képező szláv és oláh nemzetiségeket (46 % szláv, 7.₆ % román) az aldunai rokon fajok hatalmas tömbe roppant túlsúlyra emelte volta? Vajjon létezhetnék-e most egy oly magyar állam, melynek keblében a 20—25 százaléknyi magyarral a délszláv és román nemzetiségeknek körülbelül 75—80 százaléka állna szemben, korántsem oly szórványosan körülöttünk, mint jelenleg, hanem nagy részök alattunk délen tekintélyes nemzeti testekben tömörülve? — Szóval a magyar államnak, valamint napjainkban nem áll, úgy a tizenhetedik század végén sem állott érdekében vagy hivatásában, szláv és román hódítmányokkal gyarapítania területét; mert ez által magyar fajunk államtársadalmi túlsúlyát amazok roppant számtöbbségével önmagunk semmisítettük volna meg. A magyar politika nem támadó, hanem védelmi, nem hódító, hanem conserváló politika.◀

*

Ma nincs már Törökország, és ki tudja, lesz-e megint? — s e könyvnek még csak Cassandra dicsősége sincs meg.

Nem csoda, ha szerző, ki épp oly szerényen mint nagy történetírói és politikai apparatussal lépett fel, azóta elhallgatott.

Akadémikus történetíróink, mikor e könyv meg-

jelent, siettek ráfogni, hogy azt valami katolikus conservativ politikus írta, — s mint ilyet pertractálták.

Mikor aztán kiszivárgott, hogy a szerző nem katolikus, hanem református, sőt pláne a tiszáninneni superintendensnek a fia (Kun Béla), már akkor szégyen lett volna a tévedést korigálni.
